

З А П И С

Фрагменти из огледа о култури

... И тако, изази да је култура врло чудновата реч без у културном свету. Некада, култура је поже памука или пшеница; некада, то је, у обављеној кутури, негована трбуна и пласан, које су пуна идеја сад животних сад смртносних; некада, то је велики драматски процес који постепено обрађује, прерађује, оплећује, процењује самога човека или читав народ са телма и душма. Култура у тлу земљину, и по лабораторијумима, то су строго ~~рационално~~ поступци, и видна, измерива резултати, јачи или слабији, али резултати. А процеси теку тихо, без знања и болова, без убијених испора, нарочито без стварних губитака. Култура у народу, међутим - ни одређен појам, ни индивидуализација има, ни дефиниција. Ето гол разумно живете, може се признати, али само као момент, као детаљ културних настојања или борба. Понекад, реч "култура" сугерира нам зетто од снѣ и мајто, нешто скупо, високо, блиставо чисто, као далан облак под сунцем. Понекад, то је доселна, до бесикола по новизам сејана тем. "Наше средње школе пуна су недостатака; али је оне ипак гавати високо културну омладину." Понекад извезје на невају културу и ли некултуру, то је нож у срци. Копитар није живео пре 300 година, а овако је у једном писму писмо: "Славони, као и њихова рођена браћа по језику, Далматинци, пишу водуне већ од неких 300 година, и напишу овда-онда, отприлике од генерације до генерације; по једно писмо, или чак по једну књигу."^{x)} Култура - тај

x) Die Slawonier, wie ihre leidlichen Sprachkinder, die Dalmatiner, schreiben zwar seit 300 Jahren, dann und wann, etwa jede Generation, einen Brief oder gar ein Buch.

напор, та жања, та претња, та верна, та радост, тај жртво,
 тај претворила човека и природе, то божанство — култура или
 у рел оних ствариности које се зову квалитивним необухвата: весно-
 на, свет, човечанство, живот. Нагла у култури стоји и основац
 се бунтаром; али после свих школа, на реду је напор, животни
 напор, умна отраст, бездушно истрајна дисциплина — без одреде-
 них методика, без испита и диплома, зато што је без државства
 и краја. Зато што култура, баш као и природа и живот, има да
 продукује велике целине, органске културне целине, свеједно да
 ли у човеку, у народу, у временском периоду. Ако кажемо: Ето,
 то је културни народ! — тиме смо или рекли неку органску цели-
 ну, или смо рекли само гласу. "Док по седам нема култура,
 нема је ни по градовима" — истина, речена од енглеског дисца
 Т.С.Елиота, (T. S. Eliot) истине која удара по глави као мач.
 Француски, са својим недостижним посављем, (логиком, јадношћу, ред,
 лепота) то је органска културна целина у том народу. Енглески,
 са својим намерма без броја, из којих пред заговарање рашли
 треба буде гурати напоре, то је органска културна целина која
 поносито плоче там на онеану. Ако у културним напорима нешто
 народи толико целине није продукована, млади је отишло ветар у
 народни хаос, у даше резерве времена. Јов Једерс, шта је кул-
 туре? Све што је атрибут живота, од ума и мачета на до физичког
 веровања, све је елемент и мрдну културе, али она сама нешто је
 друго. Оплеменитељство човека — то има класне степене, облике,
 сврхе. Има длаки степен који знаа није висок степен. Има висок
 степен, на којем, култура реда, треба замунути за прсте година,
 тиба у миру и тишине зрета. Са свим тим, ерзепмларно оплеменен
 човек не постоји; али културна глад и борба, културни успон, кул-
 турни немери постоје. Старозаветни пророци су гласили: не бог и-
 ма силу да "запечаћави ражјевне"; а данас човек има силу да от-
 печећава атоме; и све су то бодге на путу културног човечанства;

ali taj mnogostanični put prelaze samo ^u narodima. Bila je kultura
 evanđeoske, egiptijske, habrajske, grčke, rimске; a nije bilo i
 nema kulture pojedinačnog života ni pojedinačnog imena. Studa,
 eto, niko ne zna ni metajozu ni samboz za kulturu, za njene mu-
 ke, za njene blage...

Ne, nemojte prizivati velika i najveća imena sveta. Njih
 je toliko mnogo, tak velikana, i mnogi su među njima tako rasko-
 šni veličinom, da bi, po tim podacima, ceo svet trebao da se ku-
 pa u kulturi. Ta imena su buktaše, nadmoćni ariens, ali niko od
 tak velikana nije suma kulturnih vrednosti, i niko od njih nije
rasudnik. Ma, nam narod, radimo, nismo mogli uzeti, ni voljeti,
 ni kalemak ni rasleu ni od bogova ni od Vuksa. Velikani su jedin-
 ici i kad imaju volenu braću i sestre. Gete je govorio: "Osimo
 njih sam ubio (kao poumerala braća i sestre) da bih ja jedan
 opstao." Zaprta, te se vatre ne mogu prenети на друга ognjета.
 To su rezultati, to su сведоченства, to nisu osnovnice. Kultura,
 kulturni дух u osnovnici, to nije ni Dante, ni Dekart, ni Betxo-
 ven; naigon za uzlet, naigon za preobrazaје, тај naigon или снава
 или река u narodu. Narod je roditelj i stvoritelj. Kulturni uzlet,
 пре готових облика kulture, to je deo vitalnih moћи u narodu.
 Studa su oni pravo ne narode ispunili velikani tako sveti, tako
 puni talenta da rade razne poslove, da stoје и воде на raznim
 mestima. To su oni koji очарavaju, пре свега, опетим kulturnim
 духом, moћима u stotinu облика. Nako je dobro prikazao te ljude:
 Svakoга дана изгледају као да су само за тај дан ту; сутра су
 већ нешто друго. Леонардо да Винчи је себаче; Вук Караџић је се-
 баче. Они, и њима слични, то су великани које не легавишту, не
 пуше опијум, не полуде ни од гаввалности, ни од брине, ни од
 амбиције. Не, основница kulture, правац kulture, то је залет и
 нагон наврше u narodu. Може тај нагон бити кривац, може бити у-

спазen или lep, može vrlo postepeno jemat, može degenerisati, može prokumčati vulkanski. Tocañ zametnaki ni je u velikanima nego je u puqu. Gorski vijenac je poema o puqu. Bogom je svom ветром у себи овековечавало у поезији оно што је у мизоту, а по пушности, брисало и искорњавало. Цео Gorski vijenac је песничков монолог, али га говори народ. А кад у неком народу дође до Бегота, или у неком народу дође до Пушкина или Бермонтава, или до Лева Толстоја ("први граф у руској књижевности, а први мушка" - М. Горки,) овде је културни нагон у народу почео већ и да размеће...

x x

x

Један од најважнијих знакова да је културни нагон у народу јаче активан, јесте немил були да злу у свет, да уз своју отвореност, са којом су идентични, познају и другачије отворености, другачије начине живота, другачије облике културе или некултуре. Свет хоће у свет! Реали бисмо да је код нас, у ова времена, то започело, и да постаје правилна-културна зграда. Отимају се були да науче стран језик. Помату им који могу помоћи, а радо и штедро. Чују гвозде док је врело. (Јер код нас има још врло много од некултурног система ~~и~~ хлађења.) Тек вам у неком видљетву понину неке врата: - "А овде је наш курс за француски или за енглески језик. - Има ли вас много курсисте? - Не, почели смо скоро сви, а сада, ето, отпадају. - Имате ли што да плаћате? Колико знам, власти наше у намук заврљају све који се само јаве да хоће да уче, да носе у себи тежну ка култура. - Не плаћемо ништа, али, ето, наш свет је плахања сурова. - Докле то и тако! Зар млад свет не потраје на потле да осети шта је то завесвати у знање и умење, какве су све екскурзије у светскост! Овде, станујете, како је и ред, у милој кућица; тамо, у светским знањима, тамо ста-

nužete u palači, a ne jednoj! Znači jedan stran jezik, naroči-
 to jedan svetSKI jezik, sad ni ne osećate, ne saznavate, da to
 otvara stotine vrata, u društvo, u svet, u kulturne rangove,
 najšad, vi, davanim imena, koji tako volite ~~zvučati~~ ^{zvučati} jer ne veki-
 te da je znače stranog jezika gotova zagrada. Neko zna samo tur-
 ski, arnautski - a to je mogućnost zgrade. ljudi se trže, do-
 zivaju, a svaki jezik je avion za najbrže stizanje, a najbolje u-
 poznavanje i pomoć uzajamnu. Australijanici su mi, iz Sidnija, do-
 sledi, dokazali, obitku pesame grčkog pesnika Kanaforija. Šta je
 vezelo i delovalo - jedan svetSKI jezik je vezao Aleksandriju
 u Africi, Sidni u Australiji, Beograd u Jugoslaviji... Treba na-
 ti ljudi svetSKU književnost u prevodima. Karakteristično, sve su
 češće po novim novinama nove putovne cete iz beloga sveta...
 Ali da se vratimo na jezike, jezike. Naš svet ne čita dosta, ne
 čita stalno. Upoznati stran jezik temeljno, do stepena kad stran
 jezik postane domaćim jezik, to je čitanje, to je knjiga u čepu
 stalno. Puzelo ime Peli, kad je tog divnog pesnika izbacilo mo-
 de ne kopio, ni je u rečovima ~~knjige~~ ni serdvice ni novace, imao
 je, umro s kom, knjigu. Čitanje, to je kultura. Škola, početak kul-
 ture; putovanje (što više pesme,) kulturni ~~knjiga~~ ^{knjiga}; čitanje,
 strast i slast kulture, kultura same.

Da li ste dovoljno razmišljala o čulovnosti, o kudu, o
 veličanstvu jezika? Razvijan jezik, to je bja i kroz naroda, to
 je maksimum onoga što jedna kultura ostavlja i daje. Svi ljudi ne
 čitaju latinsku i grčku književnost, ali svi kulturni ljudi, svaki
 dan, a danas još govore pomalo grčki i latinski. Puno je grčkih
 i latinskih termina u kulturi celog kulturnog sveta. Stare knji-
 ževnosti, kabrejska, grani, gimena, drke te jezike, a ti čulovno
 razvijeni i prečjani jezici drke te književnosti. Jezici se me-
 nja ju, naravno, jer su produkti života, ali u tim promenama leže

живa снага и tendencija usavršavanja. Živ je i nepredan njegov koji jezik svoj usavršava. Sve što jedan narod ima i zna, inventivno je i kategorizirano u jeziku, sve konkretno i sve apstraktno. Razvijen jezik, moćan jezik, to je stihija; ^{kao da} on sam stvara, a mi kombinujemo njegove grupe i sitne tvoravine, njegove virtuoznosti. Što je jedan provincijski jezik može biti stihovski jezik i književno sječen, donek je više za ono što napredakosmo, da je kultura ne samo narodni njegov, nego, uz kultivisane slojeve, i narodni zadatak. Od ravane trske polaze skulptura; od imena trske polaze lirске симболика. Има Гете велику реч: "Ако си успео да сручиш неколико добрих стихова на језику израђеном, (образованом, *gebildet*,) на језику који за тебе мишља и пева, онда то још не значи да си песник." Но ако верификатор на такву језику још и јесте песник, онда, јесте ли искусици, код таквих писаца, песника или прованста-уметника, налазиш текстове, некада сасвим кратке, који нам запале мозак као буктињу, а кроз душу нам запеве нешто тако дивно, да је онјак од те музике, што пекао песник о коме ћемо малочас говорити - "онјак од тога звѣка је суза."

Кадам сабеседнику: - Понеко место, један стих, један ред прозе, хоће ми испред духовних очију некего човечијим ходом. А кад хоћу да се сматрим, а узмам да то прочитам телесним очима, буде још сличнија антропоморфно: формално осећам да испод тога текста неко лежи, жив човек или моћна сен. У Вајдрову лугом спеву Дон Јуан, (дон Хуан) песник је свога Хуана, после бродолома, набацио на Ориент, на оно место где је и Вајдров сам, у своје време, био путник и посетилац - те је песник описао у појми и свој доживљај, лично и до смрти крупан свој доживљај. Место то, са оне стране Лаптанеда, на северозападној обали Чиле Азије, место је, тврди се, где је некада била Троја, где је не-

kade, ^{pa}peva ju epa i mitovi, gde je nekada bes^{no}strastni Trojank-
 sin vat. Grih Homer, ili više Homera, opevali su, u Iljadi, taj
 rat i heroje sa obaju strana. A za tom poemom, kasnije, došlo
 je nepovez^o, spjev, ep, Latina Berginija, Enaida, o putovanjima
 preživjelih i izbeglih Trojanka, koji su osnovali Rim. Bajron
 u Djavanju svom iz godine 1821-ve — bilo mu je tada 33 godine,
 i životni put osmo još tri godine dug — sašlo se putovanje svoje
 na ono mesto kod mu je bilo 22 godine. "Stojao bih na ravnici
 Troja svaki dan, i tako duže od mesec dana, 1810-e. Ako je tada
 nešto kvarilo moje umivane, bilo je to što ona zove Enidant,
 (istoričar) sumnje da je Troja postojala." U odgovarajućoj strofi
Don Juan svakako je pomenuo i izveo to isto Bajron: "Lubav za
 slavu, bave, koji se identifikuje svoju povelju u velikoj^{no} ruševu
 što sve u grob svezuje, ostavlja

Samo promene. Stojao sam na Ahillovu grobu;

Znao da se sumnje u Troju; vreme da posumaš u Rim.

*Only changes. I've stood upon Achilles' tomb;
 And heard Troy doubted; time will doubt of Rome,*

U ovom tekstu, prvo, nema ništa od moderne postroje prakse, ništa
 zamršeno, nerazumljivo. Ruke i um velikog pesnika, u razvijenu
 jeziku, verovatno se sve mogu ~~razumeti~~ jasno. One dva stiha, to je
 najdirektnija jednostavnost; ali je ^{pa}izvesno sioni pesnik bio ro-
 nimalni, i zato prost u izrazu. "Muški karas", da se poslušim s-
 tobitom čuvenog engleskog esejiste Voltera Petera, (Walter Pa-
ter, XIX vek,) koji se izvećavao za atribut čičenicom da ženama
 tako malo daju slobode i za vizije i za atribute. Bajron je veš
 kao dečno se otvrdju čitao istoriju, zaljubljuo u srednjoj školi
 svojim znanjima i otkadnjima istorijskih čičenica. Poze je nego
 pravljju, kao zreo čovek, tumakao istoriju; u poeziji se, značilo,
 jedno iznutra mnogo prevratio bio u ocena. U gore navedenim sti-
 hovima, slok bogov, muški ženski i istorijski slok bio je od Tro-

je do Rima; a ustojni drugi snop u stvarnost ko zna koliko preleku - ali sud u ^ču^utu je uzreko na strogo evanđeljskoj osnovi sveta i svetova. Misao mu je bila naučna, transpozicija poezije; vođa he čas kad he se, zbog udaljenosti vremena, zbog udaljenosti minule stvarnosti, zbog udaljenosti jezika, a Rim napredet samo kao meglica, i, kogak deže, sumnja da li je ^{stvarno} Rimena nada u bilo.

Хомер а Илијада, Вергилије а Енеида - а сумња покрела Троју, и вероватно he некаде пократи Рим. Човек осети да га угриза језа. Ми он данас још увек као да гурнемо подлогујемо стари Рим и велике Римљене. Катупово... *quare id faciam, nescio*, тако je молетно, ланшење, похоломлетичко; Вергилијево... *sunt lacrimae rerum*, тако je јучерашње: попушено, попашено, доубђјено; а ето нико не уме да осесим слепохетно пречева тих неколико реча: да ли човек некаде и при погледу на ствари море да завиде, или, да се у неколи ствари ктију и сузе - а све то, а другог много, треба једном да збрате сумња, одрицање. Енјрон је најизуост знао Шекспирове стихове о сјајном Римљенину Мину Антонију; одлично знао историју Империје; знао гобо латински; али ето написао je смео стих да he време, неко време, сумњета у Рим, као Богово и неке време ето сумња у Троју, и одлучно одриче Тројански рат. Језа угриза човека. Негов je написао еп која стаје уз Илијаду и Енеијду; ми смо својим очима гледали гуропас, и у машти претили гуку која je, ево ово овде, испразила. И својим очима смо читали стари примедан римских ^{адвока} Оборватора Ромео, са дописом из Залца из 1851-ве, и са текстом: "У Владици књижевнику губи Словенство један од највећих својих умова" - а после не знам колико времена, је ли могућно, Горски-вијени je лан мит, велика поезије, уметничко благо, ади класичне Прве Горе вероватно никада није било. Каже део наше науке већ данас да истраге потурине није било. Неку другу муца

da Shakespeara nije bilo... A ovaj Ahilov grob? Nauka se smeje. A ovaj engleski lord koji тамо узбуђен стоји i грхтавом руком нешто запљусује? Dođi he време kad he se i у Englesku сумњати, a o lordovima... [✓]Тури то време у помор! Није ни тога времена било кад свега онога није било...

Казем сабеседнику: - Најзад, то је проблем историски, a нас сада занима питање културе, поезије, а не [✓]је језичкога израза, семантичких гаранција у филозофији а у философији. Мене још занима и проблем: како је понекад места у неможности просто немогућно превести, изво су та места речнички и општајачки можда врло проста. [✓]Сабеседник зна енглески и преводи оно "моје" место: - Време he сумњати у Рим. - То, тако, то је проза; изгубили сте успут песникову језу, узбуђеност од љубије. - Сабеседник, вест верификатор, начини инверзију. - Сада је лжица зметно друштво, али ето нисте превели онога што лежи тамо испод оригиналног стиха... Хоћу да кажем: тај високи стих Ђејронов, тај мислони шок, та свестост израза - то све било је идентично са једним врло виталним залетом целе свестовице Ђејронове, а ето то, то нас то, не може се извадити и пресадити у други језик. Јадраг, речено, и криј. Јер, још једном да дохватим проблем: није ту рач о снази Ђејронове емоције, него о снази уметничког процеса у земљу, о снази која је фузионирала историски оном у мисти са језичким изразом оживљеним у песнику тога часа, на томе месту... Било је друштво оно нас, а ваљало је прекинути гласни разговор.

Чудовишни су и ваљанствени су језици. Француски писци М. Релас, који је пропутовао свет, и зна много језика и стварноста, и служи се за превод, или прескоп, искључиво законике - вели: - Све је добро и лепо, алини и култура чине од Париза и Рим сушество, али велике препране и разлике то су језици. Језике треба ушати, друго не остаје. - Неки "практичари", брзопадет [✓]

T. S. Eliot i E. M. Forster, onda reč vreme u tom narodu ne da ni mirno spavati ni mirno buđati biti. I жестоког социјалног драмског писца Пристав је муча вreme. (Види Југачко огледало, или, још боље, Црни Вилдјер.) Да не останемо само на Фајрнову скоку у време; да наведемо великог светског ~~мајстор~~ Шекспира. "Мисо је доб живота; живот је буђала времена; — А време, које надзира цео свет — Мога једном стати." ^{x)} Чујете ли како су и Шекспиров и Фајрнов стих просто поводени, без адекватне и романтике? Али су велики, моћна интонација културе и цивилизације! Ето зато преводи тако пресавују суштину. Треба учити и научити бар један светски јазик...

x x

x

Врло је занимљиво и поучна ствар сравњивати текстове на исту тему код писца разних народа и епохе. Истичу се јасно континуитети свега; истиче се Природни метод да сва сваки не мали број закона. Радимо: црвеница да се природна људска тешко мена, и да су зато мржа и освета вечна људске пражња, и да је зато култура била и остала мржа. Читате песмицу неког примитивног племена, а љубомора је исто као у Прудсову роману; као у биографији чувеног тетребе у Зоолошкој башти у Берлину, која је био и мржа обе ова другог тетребе. Зашто? Због жену, коју уопште није вредно било погледати ни са пола ока. Читате чувену класичну јапанску песму, и видите да је занос од алиохалног пи-

x) Thought's the slave of life, and life's time's fool —
And time, that takes survey of all the world — Must
have a stop.

janstva tačno takav bio tada kakav je i danas. Odstota, kultura je življa; kulturni zamaci naroda moraју se zamirati. Danas, cijelo kulturni svet je moralno osiromašilo. Ni je svet bez heroja, ali posebni kulturni karakteri leže, da li usnuja, da li mrtva? Hoće li u narednom svetskom sudaru ljudi sve propasti, pretrajati samo mrtve?

Најдостојнији немачки партизан XIII века, Валтер фон дер Волгајде (Walter von den Vogelweide) ostavio nam je ove стихове:

Слушао сам како вода тече,
Рибе у кој гледао сам;
И видео и друго у свету:
Лист, трску, и траву и шуму и поље,
Све што гмиже и све што узлеће,

.....

То видео сам, а кажем вам ово:
Најбоље од свих не живи без мртве.

А стихови Бегошеви, на прескок узети, добро познати, апсурдни:

Св'јет је овај тврди тврђаву,

.....

Он је состав паклене неслоге.

.....

У њ ратује живина с живином,
У њ ратује народ са народом,
У њ ратује човек са човеком;
У њ ратују днeви са ноћима;
У њ ратују души с небесима.
.....
Трјело атаче под силом душаном,
Колеба се душа у трјелу...

Како је Царов велики, како је културни! Како је свештен могао бити
 његов на високим знањима у ово време у малом народу Цр-
 не Горе. Ни Петербург, ни Чепуљ, ни Бео нису сарадили на овим
 стуховима... Треба се вратити на студију културних његова на
 Балкану, иако се већ подјавио Балкан културно^{ради}је изгрева...

Исидор Секулић